

ВПЛИВ БІЛІНГВІЗМУ НА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПЕРЕКЛАДУ

Осадча О. В.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті увагу зосереджено на питаннях білінгвізму та його ролі у формуванні навичок перекладу. Проаналізовано фактори, що впливають на цей процес. Показано, що білінгвізм поліщує когнітивні функції мозку. Розкрито зміст і характеристики різних типів білінгвізму. З'ясовано труднощі перекладу, зумовлені інтерференцією.

Ключові слова: білінгвізм, зіставний аналіз, інтерференція, когнітивні функції, навички перекладу.

Осадчая Е. В. Влияние билингвизма на формирование навыков перевода. В статье рассматриваются вопросы билингвизма и его роль в формировании навыков перевода. Показано, что билингвизм улучшает когнитивные функции мозга. Раскрыто содержание и характеристики разных типов билингвизма. Определены трудности перевода, обусловленные интерференцией.

Ключевые слова: билингвизм, сопоставительный анализ, интерференция, когнитивные функции, навыки перевода.

Osadcha O. V. Influence of bilingualism on the formation of translation skills. The article focuses on the problem of bilingualism and its influence on the formation of translation skills. It was shown, that bilingualism contributes to improving cognitive functions of the brain. The content of various kinds of bilingualism has been revealed and different types of it have been characterized. The difficulties connected with interference have been analyzed.

Key words: bilingualism, comparative analysis, interference, cognitive functions, translation skills.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Люди перебувають у мовному оточенні все своє життя, до того ж їхнє лінгвістичне навколишнє середовище включає не одну, а дві та більше мови. Фактично, більшість населення планети – білінгвальне й навіть багатолінгвальне. Згідно з дослідженнями Єврокомісії (2006), 56% респондентів відповіли, що вони володіють більше ніж однією мовою. У багатьох країнах цей відсоток навіть вищий: у Люксембурзі – 99%, у Латвії – 95%. Безперечно, до таких країн належить й Україна [15]. Білінгвізм вивчають у царині комунікативної лінгвістики, лінгводидактики, міжкультурної комунікації, порівняльного мовознавства та перекладознавства. Останнім часом з'явилося багато питань, які потребують більш детального вивчення й аналізу. Серед них – і проблема взаємозв'язку білінгвізму та особливостей формування перекладацьких навичок у процесі оволодіння іноземною мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема білінгвізму завжди привертала увагу науковців і дослідників. Ще з кінця XIX сторіччя білінгвізм вивчали за допомогою порівняльно-історичного методу (Ф. де Соссюр, А. А. Потебня, Ж. Піаже), що виражено в лінгвістично-методологічних основах білінгвізму. Лінгвістичні проблеми білінгвізму були також досліджені в роботах І. К. Білодіда, Ю. О. Жлуктенка, Г. П. Іжакевича. Письменницьку двомовність розглядали П. О. Куліш, О. О. Потебня, І. Я. Франко. Ученими були розглянуті різні аспекти білінгвізму. Питаннями діалогу культур займалися

Т. О. Атрощенко, Т. В. Колбіна, Г. О. Ніколаєва. Проблемі двомовності присвячені праці А. А. Залевської [5]. В умовах білінгвізму все більшої актуальності набуває порівняння двох мовних систем, зокрема, у світлі порівняльної типології (І. В. Корунець [6], М. П. Кочерган [7]). Так, С. Я. Веремієнко проаналізовано поняття білінгвізму та особливості його застосування в процесі навчання [4]. У праці Є. К. Чернічкіної було розглянуте явище штучного білінгвізму як засвоєння другого міжкультурного коду [12]. Є. В. Веневцева зосередила увагу на вихованні білінгвальної культури спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів [3]. Двомовність художника як наукову проблему студіювала О. Б. Тетеріна [11]. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень згаданої проблеми, питання формування навичок перекладу в умовах білінгвізму все ще актуальні, що зумовлено суперечностями між потребою в сучасних фахівцях, здатних здійснювати якісний переклад, і недостатністю білінгвальних концепцій і науково-методичного забезпечення підготовки фахівців із цього фаху.

Мета статті – виявити вплив білінгвізму на формування навичок перекладу. Для цього необхідно вирішити **завдання статті**: обґрунтувати теоретичні засади розуміння проблеми, встановити зв'язок між білінгвізмом і когнітивними функціями мозку, простежити взаємозв'язок явища інтерференції і труднощів, які виникають під час перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі володіння двома мовами є необхідною вимогою часу. Останніми роками доведено, що білінгвізм не тільки дає змогу спілкуватися з великою кількістю людей, а й сприяє розвитку когнітивних умінь і навичок, які не стосуються вивчення мов.

Погляди на сутність білінгвізму змінювалися протягом ХХ сторіччя. Дослідники вважали, що друга мова є інтерференцією, яка затримує розумовий розвиток дитини. Але насправді було доведено, що мозок білінгва працює активніше, тому що він намагається вирішити внутрішній конфлікт, зміцнюючи при цьому «когнітивні м'язи». Білінгви, порівняно з монолінгвами, швидше та ефективніше вирішують когнітивні завдання, бо білінгвальний досвід дає їм змогу поліпшувати виконавчу функцію мозку, тобто командну систему, що спрямовує процеси, пов'язані з увагою, які використовуються для планування, вирішення завдань, ігнорування факторів, що відволікають, і переключення з однієї інформації на іншу [14]. Обидві мовленнєві системи білінгвів завжди активні та конкуруючі, тому людина використовує ці контрольні механізми, коли вона розмовляє чи слухає. Така постійна практика зміцнює контрольні механізми і змінює роботу відповідних ділянок мозку [16]. Білінгвізм впливає на структуру мозку. Високий рівень володіння другою мовою, як і процес оволодіння нею, пов'язаний із підвищенням сірої речовини в лівій півкулі [16]. Із цього ми можемо припустити, що ситуація білінгвізму є досить ефективною в навчанні іноземної мови й, зокрема, формуванні перекладацьких навичок.

Існує багато підходів до визначення поняття «білінгвізм». Л. В. Щерба розуміє під білінгвізмом здатність тих чи інших груп населення розмовляти двома мовами [13]. Іншими словами, належність до двох угруповань, так як у родині користувалися однією мовою, а в суспільних колах – іншою. П. П. Нелюбін уважає, що білінгвізм передбачає однакове володіння двома мовами [8], А. Д. Швейцер уточнює, що за першу мову приймається рідна, а за другу – нерідна мова, але така, що використовується всією спільнотою. У. Вайнрах називає білінгвізмом практику поперемінного користування однією особою двома мовами [2].

Відомі також декілька класифікацій білінгвізму. За ступенем володіння двома мовами розрізняють координований і субординований (змішаний) білінгвізм. При координованому білінгвізмі створюються дві паралельні системи. У випадку субординованого білінгвізму одному плану змісту відповідають два плани вираження (переклад різними мовами). Деякі науковці [12] розрізняють поняття істотного (побутового) і штучного (навчального) білінгвізму. Перший виникає в дитинстві внаслідок знаходження в мовному середовищі. Другий, штучний, білінгвізм – унаслідок вивчення іноземної мови з метою її подальшого використання в самореалізації. Він формується поза мовним середовищем на основі навчальних ситуацій та в умовах недостатньої мовленнєвої практики. Але тут має місце цілеспрямоване навчання з використанням спеціальних методів, які поєднують аналіз, синтез, порівняння, переключення з однієї мови на іншу та переклад. Отже, штучний білінгвізм характеризується такими рисами: 1) асиметрична комунікативна компетенція стосовно двох мов; 2) керований характер; 3) особлива комунікативна траєкторія.

Під час користування двома мовами ці мови знаходяться в контакті, внаслідок чого в мовленні людини-білінгва можна знайти приклади змішування норм кожної із цих мов, тобто це вияви інтерференції двох мов у мовленні індивіда. «Інтерференція – це взаємодія мовних систем за умов двомовності, яка виникає в процесі мовних контактів або як наслідок засвоєння нерідної мови» [10, 225].

Переклад теж варто розглядати як мовленнєвий контакт. Перекладач є білінгвом, бо він використовує дві мови, і явища інтерференції можуть виявлятися через помилки або не зовсім точний переклад, хоча перекладач намагається уникнути будь-яких відхилень від норми та інтерференції. У цьому випадку виникає питання: наскільки дві структури, які знаходяться в контакті, можуть залишатися незмінними і як вони впливають одна на одну? Це випадок професійного білінгвізму (перекладач), який відрізняється від звичайного білінгвізму, що притаманний окремому народові.

Лінгвістичну основу навчання другої мови становить порівняльний метод (зіставний, синхронно-порівняльний), за якого звертається увага на спільні та відмінні риси обох мов. Виділяють також односторонній і двосторонній (багатосторонній) зіставний аналіз. М. П. Кочерган надає перевагу двосторонньому підходу, але зазначає, що «цінність його в тому, що він дає змогу виявити всі мовні засоби вираження чогось, а недоліки в тому, що він спирається на метамову, якої поки що немає» [7, 80]. Порівняння мов сприяє активному і творчому мисленню студентів, формує навички вживання ізоморфів та алломорфів у граматичних конструкціях, допомагає долати міжмовну інтерференцію під час перекладу.

Сучасні мовознавчі студії зосереджені на порівнянні особливостей обох мов в умовах білінгвізму. Під час відтворення структури однієї мови іншою завжди наявні перекладацькі елементи. Для адекватного перекладу перекладач повинен не тільки знати й розуміти мови загалом, а й мати досконале розуміння їх систем. Важливе завдання перекладача – встановити функціональні та семантичні еквіваленти, що досягається через розуміння спільних і відмінних рис обох мов. Перекладач шукає відповідники, паралельні форми та робить граматичні трансформації. Так, під час перекладу речення англійською мовою певні труднощі викликає порядок слів, тут інтерференція іншої мови відчувається суттєво. До інших граматичних труднощів належать багатозначність морфем, синтаксичні функції іменника в різних мовах, використання генітива, критерії сполучуваності прикметників та іменників, труднощі в розбіжностях між категоріями дієслова, більш широке вживання пасивного стану в англійській мові, різноманітні синтаксичні звороти.

Розбіжності та спільні риси існують і в морфології. Так, можна зазначити, що в українській мові іменник має 3 категорії (категорії відмінка, числа й роду), а в англійській – 2 категорії (числа та означеності/неозначеності). Для дієслова в українській мові наявні 7 категорій (виду, часу, стану, способу, особи, числа й роду). У системі англійського дієс-

лова наявні також 7 категорій, але вони дещо відрізняються (часу, способу, стану, часової віднесеності, особи та числа). Аналізуючи передачу відношень між словами, можна сказати, що прийменник в англійській мові має лексичне та граматичне значення через відсутність відмінкових закінчень.

Фонологічна система також має свої відмінні та спільні риси. Так, для фонемного складу української мови характерними є спосіб творення, лабіалізація, відкритість/закритість. Для акустичного аспекту характерні категорії компактність/дифузність, бемольність/небемольність і дієзність/недієзність [9]. Для фонологічної системи англійської мови притаманні стабільність вимовляння (монофтонги, дифтонги, дифтонгоїди), довгота й короткість, огубленість, відкритість/закритість. В обох мовах є певні голосні та приголосні, які не мають аналогів.

Урахування спільних рис і розбіжностей лексики двох мов є важливою умовою формування мовленнєвої компетенції. Л. С. Бархударов запропонував типологію схожості лексичних одиниць: повні відповідники, часткові відповідники та відсутність лексичних еквівалентів [1, 74]. До повних відповідників нале-

жать власні назви, інтернаціоналізми, мовні кліше. Вони досить легко засвоюються. Часткові лексичні відповідники містять такі лексичні одиниці, що частково збігаються, але відрізняються в сполучуваності, написанні й морфологічній структурі.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проведене дослідження дає змогу зробити висновки про існування зв'язку між білінгвізмом і процесом формування навичок перекладу. Установлено, що користування двома мовами поліпшує увагу, яку використовують для планування, вирішення завдань, ігнорування факторів, що відволікають, і переключення з одного типу інформації на інший, є важливим фактором у засвоєнні іноземної мови. Розкрито зміст і характеристики різних типів білінгвізму та пов'язаної з ним інтерференції. Порівняльний метод виділений як лінгвістична основа для вивчення іноземної мови. Подальші дослідження будуть спрямовані на створення й пошук шляхів використання можливостей білінгвізму та розробку способів подолання мовної інтерференції в процесі оволодіння іноземною мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1976. – 240 с.
2. Вайнрах У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования / У. Вайнрах. – К. : Вища школа, 1979. – 263 с.
3. Веневцева С.В. Основні складові поняття білінгвальна культура спілкування / С. В. Веневцева // Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки» : зб. наук. праць. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. – Вип. 14. – С. 22–27.
4. Веремієнко С. Я. Поняття білінгвізму, його різновиди та застосування в процесі навчання / С. Я. Веремієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.ua.
5. Залевская А. А. Проблематика двуязычия в зарубежных публикациях / А. А. Залевская // Вопросы психолингвистики. – 2008. – № 7. – С. 114–118.
6. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 256 с.
7. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 324 с.
8. Нелюбин Л. Л. Толковый переводческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – М. : Флинта : наука, 2003. – 320 с.
9. Ринда І. В. Порівняльна характеристика систем вокалізу української та англійської мови / І. В. Ринда, А. М. Боднар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusnauka.com.
10. Українська мова: енциклопедія / гол. ред. В. М. Русанівський. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 519 с.
11. Тетеріна О. Б. Двомовність художника як наукова проблема / О.Б. Тетеріна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.phylology.knu.ua.
12. Черничкина Е. К. К вопросу искусственного билингвизма / Е. К. Черничкина // Мир лингвистики и коммуникации: электронный научный журнал. – 2006. – Т. 1. – № 5. – С. 60–67.
13. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л., 1974.
14. Bialystok E., Craik F. Lifelong bilingualism / E. Bialystok // Journal of Neuroscience. – 2011. – № 31(46). – 16808–16813 p.
15. European Commission. Special Eurobarometer. Europeans and their languages [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion.
16. Marian V., Spivey M. Bilingual and monolingual processing of competing lexical items / V. Marian // Applied Psycholinguistics. – 2003. – № 24 (2). – P. 173–193.